

ANTAL-RÓBERT ISTVÁN*

„Vén kommunista! Nyakas góbé! Szívós demokrata!”¹

Gheorghe Onișoru: *Pecetea lui Stalin. Cazul Vasile Luca. [Sztálin pecsétje. A Luka László ügy]* Târgoviște, Ed. Cetatea de Scaun, 2014, 322 oldal

A rendszerváltás utáni évek romániai jelenkortörténettel foglalkozó történetírásának érdeklődése az államszocializmus első évtizedei felé fordult. A korábban elérhetetlen források kutathatóvá válásával egyre több mű foglalkozik a korszak politika-, gazdaság- és társadalomtörténetével, és sorra jelennek meg a fontos politikai életrajzok is, így Ana Paukeré, Lucrețiu Pătrășcanué, Petru Grozăie. Az ismertetett kötet is az utóbbi kategóriába sorolható. Szerzője, Gheorghe Onișoru ahhoz a generációhoz tartozik, amely még huszonévesen érte meg a pártállam bukását. A szerző volt a CNSAS, a Securitate-archívum² első elnöke 2000 és 2006 között. Munkássága a kilencvenes évekre nyúlik vissza, amivel az 1944-1948 közötti periódus politikatörténetének feldolgozásához járult hozzá.³

Luka Lászlóról eddig magyarul jelentősebb mű nem született.

---

* A szerző történészhallgató a BBTE Jelenkortörténet és nemzetközi kapcsolatok szakán. E-mail: antal_r92@yahoo.com

¹ Balogh Edgár Luka Lászlóról. Lásd: Balogh Edgár: *Férfimunka*. Budapest, Magvető, 1986, 80.

² Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (magyarul: A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács).

³ Onișoru, Gheorghe: *Alianțe și confruntări între partidele politice din România (1944-1947)*, București, Fundația Academia Civică, 1996 [Szövetségek és megmérettetések a romániai politikai pártok között 1944-1947 között]; Uő: *România în anii 1944-1948. Transformări economice și realități sociale*. București, Fundația Academia Civică, 1998 [România 1944-1948 között. Gazdasági átalakulások és társadalmi valóság].

Stefano Bottoni a Magyar Autonóm Tartományról szóló monográfiájában éppen csak érinti a politikus ügyét, munkájában Lukának az 1952-es alkotmány létrehozásában játszott szerepét tárgyalja. Gheorghe Onișoru kötetében elsősorban Luka Lászlónak a CNSAS Levéltárában található peranyagát dolgozta fel, kiegészítve a fontosabb politikusok (Lucrețiu Pătrășcanu, Teohari Georgescu, a volt szociáldemokraták, sőt még Iuliu Maniu parasztpárti vezető) vizsgálati anyagával, valamint a témával foglalkozó szakirodalommal. Ebből egyenesen következik, hogy a kötet törzsanyagát Luka László, a kommunista politikus életpályája és eltávolításának, majd letartóztatásának, vizsgálatának és perének a története adja. Nem tekinthető teljes életrajzának, mivel a két világháború közötti tevékenységét csak érintőlegesen tárgyalja, ez azonban érthető a források szűkössége miatt. Valójában a könyv elolvasásával a sztálini kirakatperek egyik mozzanatának megértéséhez jut közelebb az olvasó. Annyi különbséggel, hogy a „Iotul Finanțelor”-per egy elsősorban belpolitikai célokat szolgáló, a főtitkár személyes hatalmát megerősítő intézkedéssorozat része volt, míg a többi kelet-közép-európai per elsősorban Moszkva direktívái szerint alakult. Luka László magyar származása épp csak említésre kerül, nemzetiségi kérdésekben tett állásfoglalásairól pedig nincs szó a kötetben. Gondolok itt az *Igazságban* megjelent cikkére: Az erdélyi magyarság útja címűre, amelyben Luka harcot hirdet az „elvtelen magyar egység” ellen. Ez abból adódik, hogy a szerző nem használ magyar nyelvű forrásokat és a vonatkozó szakirodalomban sem szerepelnek magyar szakmunkák.

Szerkezetileg a kötet hét nagyobb fejezetre tagolódik. Tematikai bontásban a kötet hetede tekinthető Luka László 1947-ig tartó életrajzának, míg a többi rész eltávolításával és vizsgálatával folytatódik (és a köréje generált csoport kivizsgálásával), majd pedig perének ismertetésével zárul. Az első egységben elsősorban politikai pályáját követhetjük végig, az 1919-es Székely Hadosztály keretében folytatott harcoktól (később perében ez az egyik vádpont lesz) 1923-as belépéséig a Kommunista Pártba, majd felemelkedésének körülményeit ismerteti a szerző, végül a pártkarrier csúcsának, pénzügyminiszeri pozíciójának történetével zárul a fejezet. Fontos téma Lukának a két világháború közötti román politikai rendőrséggel való viszonya, amely a konstruált per szerint valós, azonban az 1968-as rehabilitálás alkalmával készült felülvizsgálat kimutatta, hogy

csak kitalációról van szó. Luka igazi illegálisbéli volt, már a kezdetekkor csatlakozott a szélsőbaloldali mozgalmakhoz, 1923-ban Brassó megyei titkár lett. A harmincas években belekeveredett a kommunista párton belüli frakcióharcba, s ez a politikai pozícióvesztéssel járt, egy időre elveszítette KB-tagságát, és „alsóbb munkára helyezték”. Az Ana Paukerhez fűződő viszonya is a húszas évekre vezethető vissza, vallomása szerint már első moszkvai találkozásukkor, 1929-ben elhatározták, hogy kölcsönösen segítik egymást. A Groza-kormány megalakulása, 1945. március 6-a után az RKP Titkárságának tagja lett Ana Pauker, Teohari Georgescu és Gheorghiu Dej mellett.

Nehéz dolga volt a könyv szerzőjének, mivel az egymásnak ellentmondó forrásokból (Luka vallomásaiból, valamint az 1968-as felülvizsgálati és rehabilitációs anyagokból) rekonstruálta az életrajzot.⁴ Itt azzal is szembe kellett néznie, hogy a felülvizsgálat alkalmával a vallató tiszteteknek az új politikai konstellációnak – ami Ceaușescu első titkára válásával következett be – kellett megfelelniük, ezért – ahogyan Onișoru ki is jelenti – a forrásokat kellő kritikával kell kezelni.

A kötet további része letartóztatásának és eltávolításának előjátékát, az 1952-es januári pénzreformot tárgyalja. Az 1947-es pénzreform és Luka pénzügyminiszterre való kinevezése utánra datálható egy konfliktus a pártvezetés (konkrétan Dej és a Politbüro), valamint Luka között a különböző gazdasági kérdésekben. Itt elsősorban arra kell gondolni, hogy az 1949-ben elkezdett kollektivizálási hullám sikertelenségeiből tanulva Luka és Pauker levonták azt a következtetést, hogy először a társadalom fogyasztásának a növelését kell elérni (az öt éves tervek korrigálása a könnyűipar javára, és a kollektivizálás ideiglenes szüneteltetése), és aztán lehet áttérni a szovjet típusú iparszervezésre. Ebből következik, hogy Luka ellenérzéssel viseltetett az 1952-es pénzreformmal szemben, a szovjet tanácsadókkal még a reform szükségességéről is vitát kezdeményezett. Az olvasónak nyilvánvaló, hogy a

---

⁴ Ceaușescu hatalomra kerülésével a Dej-korszak politikai pereit felülvizsgálták, elsősorban az új főtitkár hatalmi pozíciójának megszilárdítása miatt. Ezzel Ceaușescu a Securitatét és a belügyminisztériumot irányító Alexandru Drăghicidől igyekezett megszabadulni, aki legfőbb riválisa volt a főtitkári pozícióért, azzal, hogy a perek során elkövetett visszaéléseket Drăghici rovására írta.

letartóztatáshoz csak ürügyet, nem pedig okot szolgáltatott a gazdasági kérdésekben való véleménykülönbség. Ez a fejezet kissé nehézkes a rengeteg gazdasági adat miatt (a pénz átváltásának régi és új árfolyama, a bankok szerepe, a társadalom visszhangjának az elhallgattatása különböző gazdasági intézkedésekkel stb.), azonban a szovjet tanácsadók jelenlétének és a Moszkva és Bukarest közötti kommunikáció elemzése egyben élvezetessé is teszi. A szerző érveléséből kiderül, a vádpontok valótlanságát bizonyítja az is, hogy a pénzügyminisztériumot felkészületlenséggel vádolták, azonban a vizsgálati anyagokból kiderült, hogy már előző évben elkezdődött a monetáris reform megszervezése, Luka László egyet nem értése ellenére is.

A Luka–Pauker–Georgescu csoport eltávolításának a tárgyalása egy újabb részét képezi a kötetnek. A frakció léte is jellegzetesen sztálinista jelenség, hiszen utólag a perek alatt konstruálták meg. Az más kérdés, hogy valóban szoros együttműködés volt a három vezető között, amelyet éppen mint a pártegyeségre veszélyes jelenséget beállítva, majd azt felszámolva, Dej jól ki tudott használni politikai pozíciójának a megszilárdítására. Ez abból a szempontból fontos, hogy ezen keresztül a szovjet blokk és azon belül a Román Munkáspárt vezetőségének intrikáit, a döntések személyfüggőségét mutatja be, valamint a frakciók közötti hatalmi harcok mechanizmusára szolgáltat újabb bizonyítékokat. Kiderül, hogy Dej 1952. áprilisi moszkvai látogatása alkalmával Sztálin beleegyezését megszerezve úgy tért vissza, hogy nyíltan megtámadhatta a titkárságon belüli társait. Ez a lépés először nem Lukát érintette, hanem a pénzügyminisztérium apparátusában neki alárendelt személyeket. Például a pénzügyminisztérium fő munkatársai, így Jakab Sándor pénzügyminiszter-helyettes, Aurel Vijoli, a Nemzeti Bank kormányzója nem megfelelő társadalmi származással, azaz „doszárral” rendelkeztek, ezért a támadás első fázisa ellenük indult, de a KB ülésen Luka még védeni próbálta őket. Pár hét elteltével azonban már személyes támadás érte, ám nem Dej, hanem hadnagyai, Miron Constantinescu és Iosif Chișinevschi részéről.⁵ Az eredmény Luka László eltávolítása lett állami funkciójából, majd pár hónap csendes háttérmunka után letartóztatásának az elrendelése. A több hetes késést a szerző a Bukarest és Moszkva közötti

---

⁵ A román történetírás „locotenenții” vagy „baronii lui Dej” név alatt ismeri őket.

iránymutatások gyakorlatba ültetésének időigényességével magyarázza.

A következő fejezet Luka László kihallgatását mutatja be: hozzáállása tipikusan párttaghoz illő. Megjegyzendő, a szerző szerint egyetlen adat sem vall arra, hogy fizikailag bántalmazták volna, azonban ennek ellenére bármilyen légből kapott vallomással képes volt előhozakodni. Nem feledhető el, hogy 1944 őszén Moszkvából tért haza, tehát ismernie kellett a párton belüli tisztogatások módszertanát. Ezért érthető, hogy sorozatos önkritikával és hibáinak „beismerésével” kegyelmet remélt Dejtotól. Itt merült fel, hogy összejátszott a román Siguranțăval, szándékosan szabotálta a nemzetgazdaságot, és még 1944 előtt paktumot kötött Ana Paukerrel, hogy belülről szabotálják a pártot. A sztálini koncepciók perek mechanizmusának megfelelően a belügyminisztériumot is bemártották Teohari Georgescu személyében, és kapcsolódási pontokat kerestek a Luka-üggyel. Ezt a vádlott Luka készségesen szolgáltatta is, amikor arról vallott, hogy Teohari Georgescu és Nicolae Pătrașcu legionárius vezető között politikai paktum született, sőt a koncepciónak megfelelően még a cionizmus vádját is megfogalmazta, mikor azt állította, hogy Teohari támogatta a zsidók illegális kivándorlását. A szerző kimutatja, hogy az 1968-as felülvizsgálati anyagokban a vallató tisztek⁶ egyetlen dolgot hallgattak el, mégpedig azt, hogy fizikailag bántalmazták a foglyokat, azonban ez Luka esetében nem bizonyított.

A következő rész Ana Pauker, Teohari Georgescu és a Luka-ügy mellékvádlottjainak a kihallgatását tárgyalja. Georgescu esetében a vallató tisztek feladata az volt, hogy „kiderítsék”, hogy Luka a kezdetektől összejátszott Paukerrel és Georgescuval, mind az állam-, mind a pártellenes vonalon. A kor politikai retorikájának megfelelően itt olyan vádpontokat konstruáltak meg, hogy békülékeny hangnemet⁷ tanúsítottak Luka jobboldali elhajlása

---

⁶ Butyka Francisc és Mezei Gheorghe Securitate-tiszteket nevezi meg a szerző Luka vallatóinak. Említésre méltó az a jelenet, amikor a szerző ismerteti, hogy a számtalan vallatás alkalmával Butyka magyarul beszélt Lukával. Butyka rövid életrajzát lásd: Marius Oprea (szerk.): *Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente (1949-1989)*. Iași, Polirom, 2002, 545-546.

⁷ A kommunista pártok működési doktrínája szerint a pártegység elsődleges fontosságú és az ezt megszegő párttag ellen vizsgálat indítható. Pauker és Georgescu a KB ülésein próbálták meg mentesíteni Luka tevékenységét.

tekintetében, hogy legionárius elemeket juttattak a pártba, továbbá a cionizmus és a kémkedés ügyében is, konkrétan Şraer volt Siguranţa-ügynök esetében, aki a belügyminisztérium apparátusában dolgozott, majd sikeresen nyugatra szökött. Ezt Teohari nem eléggé keménykezdű belügyminiszteri mandátumával magyarálták. Ana Pauker egy hónapot töltött letartóztatásban, társainál enyhébb körülmények között. Vallatóinak az alábbi vádpontokat kellett „bebizonyítaniuk”: hibás káderpolitika, cionista kémhálózat támogatása,⁸ valamint hogy a kollektivizálás kérdésében ellenforradalmi, kapitalistabarát politikát folytatott.

A per lefolyását és az ítélethirdetést elemzi az utolsó fejezet. Erre 1954. október 4-8. között került sor. Érdekes megemlíteni, hogy a 1968-as felülvizsgálat olyan módon próbálja enyhíteni a Securitate felelősségét, hogy a szovjet tanácsadókra hárítja az események megszervezését és végrehajtását. A per a forгатókönyv szerint zajlott le (Dej élőben követte telefonon a KB irodájából, és meghatározta a tárgyalás menetét, utasította a főügyészt, Alexandru Voitinovici-ot a megteendő lépésekről), Luka László felszólalásaiban pedig önkritikát gyakorolt, kegyelmet remélve. Az ítélethirdetés után az ítéletet – Luka László kivégzését államellenes bűnök miatt – a KB életfogytiglani börtönre változtatta meg. A kötet nem szól arról, hogy börtönévei alatt kikkel volt börtöntárs, ez akár egy kiindulópontot is jelenthet egy következő kutatásra. Érdemes lenne megnézni, hogy például az MNSZ vezetőivel vagy egyéb vezető magyar személyekkel egy börtönben raboskodott-e? Luka bebörtönzésével a főtítkárnak sikerült a hatalmát megszilárdítania a párton belül. A pártállami rendszer cinizmusát bizonyítja az a tény is, hogy 1963-ban enyhítenek ítéletén (5 évre), tehát 1967-ben szabadulhatna. Azonban ekkor már súlyos beteg, és végül Nagyenyeden 1963. július 27-én halt meg.

A kötet a sztálini tisztogatási mechanizmusok rekonstruálására vállalkozott, egy olyan személy életútját követve végig, aki a kommunizmus első éveinek (1945-1952) egyik meghatározó személyisége volt, azonban a párton belüli hatalmi küzdelemnek esett áldozatául. Luka László esete azért is figyelmet érdemel, mivel nem a többségi nemzethez tartozó egyénként saját értékrendszere és

---

⁸ Bátyja Izraelből jött vissza őt meglátogatni.

világnézete alapján beleszólhatott a nemzetiségi ügyek alakulásába. Fölmerül a kérdés, hogy egyáltalán beszélhetünk-e Luka – mint hivatásos forradalmár – esetében magyar nemzeti identitásról? A kötet erre a kérdésre nem ad választ. Továbbá arra a kérdésre is reflektálhat az olvasó, hogy az eltávolításban játszott-e szerepet Luka magyar származása (úgy, ahogy Paukernél annak zsidó származása) és a párt „nemzetiesítésének” a doktrínája, de erre sem kapunk választ. A kötet erényei közé tartozik, hogy a hivatkozásokban a szerző teljes terjedelmében közöl általa fontosnak tartott kihallgatási jegyzőkönyveket, a PB- és a KB-ülések jegyzőkönyveit, valamint dokumentumokat az 1968-as felülvizsgálati anyagból is.

Fontos mű született egy román történész tollából, amely további kutatásokra teremt lehetőséget eddig még ki nem domborított kérdések mentén, és nem utolsó sorban ezen a téren a magyar és román történetírások párbeszéde is megindulhat.